สยามใหม่ มหาวิทยาลัยใหม่

สยามในระบอบเก่าเพิ่งจะมีสถาบันการศึกษาสมัยใหม่แทนที่การศึกษาระบบเดิมของวัดและวังจากการปฏิรูปในสมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งเริ่มด้วยการจัดตั้งโรงเรียนเพื่อผลิตบุคลากรเข้ารับราชการ เช่น โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ โรงเรียนเทพศิรินทร์ โรงเรียนนายร้อยทหารบก โรงเรียนนายเรือ โรงเรียนกฎหมาย โรงเรียนมหาดเล็ก เป็นต้น

ส่วนในระดับอุดมศึกษานั้น สยามเก่ามีมหาวิทยาลัยเพียงแห่งเดียว ได้แก่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ โดยเลื่อนฐานะมาจากโรงเรียนมหาดเล็กและโรงเรียนข้าราชการพลเรือนตามลำดับ

อย่างไรก็ดี ก่อนการอภิวัฒน์ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ผู้มีโอกาสทางการศึกษามักจำกัดอยู่ในแวดวงคนชั้นสูง และจำนวนผู้สำเร็จการศึกษาระดับสูงยังมีอยู่น้อยมาก ช่วง พ.ศ. ๒๔๗๕-๗๗ สยามมีประชากรราว ๑๒-๑๓ ล้านคน มีนักเรียนระดับประถมและมัธยมศึกษา ๗๙๔,๖๐๒ คน ในจำนวนนี้เป็นนักเรียนระดับมัธยมชั้นปีที่ ๗-๘ เพียง ๒,๒๐๖ คน ส่วนบัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยใน พ.ศ. ๒๔๗๕ นั้น ก็มีจำนวนเพียง ๖๙ คน

เมื่อสยามมีรัฐธรรมนูญ มีประชาธิปไตย ก็จำต้องมีสถาบันการศึกษาแบบใหม่เพื่อให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎรและเสริมสร้างระบบการปกครองใหม่ รัฐบาลของพระยาพหลพลพยุหเสนาจึงได้มอบหมายให้นายปรีดี พนมยงค์ หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร และนายเดือน บุนนาค ร่างพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๗๖

อีกด้านหนึ่ง นอกจากจะเป็นผลพวงจากการอภิวัฒน์ ๒๔๗๕ แล้ว การก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองยังสืบเนื่องมาจากโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรมในระบอบเก่าด้วย โรงเรียนกฎหมายนั้นก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ เพื่อผลิตบุคลากรเข้ารับราชการด้านกฎหมาย ซึ่งนายปรีดีเองเคยเป็นอาจารย์สอนในช่วงก่อนการอภิวัฒน์ ทว่าในสมัยรัฐบาลพระยามโนในปกรณ์นิติธาดา พ.ศ. ๒๔๗๖ ระหว่างที่นายปรีดีถูกเนรเทศทางการเมืองครั้งแรกด้วยข้อหาคอมมิวนิสต์อันเนื่องมาจากการเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจ ได้มีพระบรมราชโองการโอนโรงเรียนกฎหมายไปรวมกับคณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ต่อมาหลังเปลี่ยนรัฐบาลและนายปรีดีเดินทางกลับประเทศ นักเรียนกฎหมายจำนวนหนึ่งที่ไม่พอใจการยุบโรงเรียนกฎหมายจึงเข้าพบนายปรีดี เพื่อผลักดันให้มีการยกฐานะโรงเรียนกฎหมายเป็นมหาวิทยาลัยเช่นเดียวกับจุฬาฯ

ในที่สุด ร่าง พ.ร.บ. มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองก็ถูกเสนอเข้าที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ และ ๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ (นับตามปฏิทินเก่า) และประกาศใช้เมื่อวันที่ ๑๗ มีนาคมปีเดียวกัน ส่งผลให้มีการสถาปนามหาวิทยาลัยใหม่ขึ้นเป็นแห่งที่ ๒ ของสยาม โดยคณะนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์ของจุฬาฯ ตลอดจนส่วนที่เป็นโรงเรียนกฎหมายแต่เดิม ก็ถูกโอนเข้ามาด้วย มีนายปรีดี พนมยงค์ดำรงตำแหน่งเป็นผู้ประศาสน์การ มีนายเดือน บุนนาคเป็นเลขาธิการมหาวิทยาลัยคนแรก

เมื่อสยามมีรัฐธรรมนูญ มีประชาธิปไตย ก็จำต้องมีสถาบันการศึกษาแบบใหม่เพื่อให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎรและเสริมสร้างระบอบการปกครองใหม่ รัฐบาลคณะราษฎรจึงได้เสนอ พ.ร.บ. มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองเข้าสู่รัฐสภาและประกาศใช้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ ต่อมามหาวิทยาลัยแห่งที่ ๒ ของสยามจึงได้สถาปนาขึ้นเมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๗ โดยมี

ดำรงตำแหน่งเป็น

วันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๔๗๖ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๐ หน้า ๑๐๐๗

พระราชบัญญัติ
มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง
พุทธศักราช ๒๔๗๖

นริศรานุวัดติวงศ์
ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์
(ตามพระราชกฤษฎีกาลงวันที่ ๑๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๖)

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งว่า

โดยที่สภาผู้แทนราษฎรถวายคำปรึกษาว่า เมื่อได้มีการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญแล้ว ก็เป็นการสมควรที่จะรีบจัดบำรุงการศึกษาวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองให้ได้ระดับมหาวิทยาลัยในอารยะประเทศ และให้แพร่หลายยิ่งขึ้นโดยเร็ว จึงเป็นการสมควรที่จะจัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้นเป็นพิเศษ

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยคำแนะนำและยินยอมของสภาผู้แทนราษฎรดังต่อไปนี้

มาตรา ๑ พระราชบัญญัตินี้ให้เรียกว่า "พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พุทธศักราช ๒๔๗๖"

มาตรา ๒ ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้ตั้งแต่วันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

มาตรา ๓ ให้ยกเลิกบรรดากฎหมาย กฎ และข้อบังคับอื่นซึ่งมีข้อความขัดหรือแย้งกับบทแห่งพระราชบัญญัตินี้

มาตรา ๔ ให้จัดตั้งมหาวิทยาลัยขึ้นมหาวิทยาลัยหนึ่งเรียกว่า "มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง" มีหน้าที่จัดการศึกษาวิชากฎหมาย วิชาการเมือง วิชาเศรษฐการและบรรดาวิชาอื่น ๆ อันเกี่ยวกับวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

ก่อนจะเป็นธรรมศาสตร์ท่าพระจันทร์

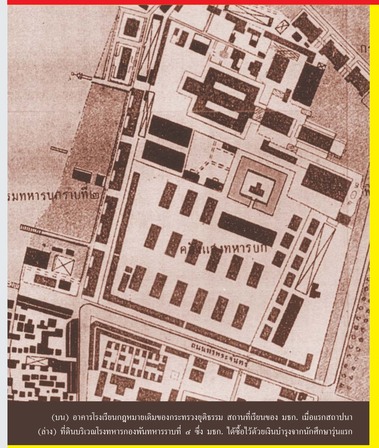

(บน) อาคารโรงเรียนกฎหมายเดิมของกระทรวงยุติธรรม สถานที่เรียนของ มธก. เมื่อแรกสถาปนา
(ล่าง) ที่ดินเว็วณโรงพยาบาลกองพันทหารราบที่ ๔ ซึ่ง มธก. ได้ซื้อไว้ด้วยเงินบำรุงจากนักศึกษารุ่นแรก

ในปีแรกที่เปิดการเรียนการสอน มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (มธก.) ยังไม่มีที่ตั้งของตัวเอง ต้องอาศัยอาคารของโรงเรียนกฎหมายเดิมบนถนนราชดำเนิน เชิงสะพานผ่านพิกพลีลา ๒ ปี (ต่อมากลายเป็นกรมไปรษณีย์การและกรมประชาสัมพันธ์ในเวลาต่อมา สุดท้ายถูกเผาในเหตุการณ์พฤษภาคม ๒๕๓๕) ก่อนจะย้ายมายังบริเวณท่าพระจันทร์

พื้นที่ของ มธก. บริเวณท่าพระจันทร์นั้น เดิมเป็นเขตพระราชวังชั้นนอกของวังหน้า ก่อนที่จะกลายเป็นที่ตั้งของกองพันทหารราบที่ ๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ แล้วตกเป็นกรรมสิทธิ์ของกระทรวงกลาโหมส่วนหนึ่งกับเป็นที่ดินสาธารณะสมบัติภายใต้การดูแลปกครองของกระทรวงกลาโหมส่วนหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ ๖

ที่ดินผืนแรกอันเป็นกรรมสิทธิ์ของ มธก. มหาวิทยาลัยขอซื้อที่ดินริมคลิ่งแม่น้ำเจ้าพระยาจากประตูท่าพระจันทร์ถึงประตูด้านถนนพระอาทิตย์ ซึ่งขณะนั้นเป็นโรงทหารกองพันทหารราบที่ ๔ มาจากกระทรวงกลาโหม ขนาด ๑๙ ไร่ ๒ งาน ด้วยเงิน ๓ แสนบาท ซึ่งเป็นเงินบำรุงของนักศึกษา มธก. รุ่นแรก โดยรัฐสภาได้ออก พ.ร.บ. โอนกรรมสิทธิ์ที่ดินให้แก่ มธก. เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๗๕ มธก. ได้ทำเรื่องเสนอให้รัฐสภาโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินสาธารณสมบัติบริเวณคลังแสงของกองทัพบกให้แก่มหาวิทยาลัย ขนาด ๗ ไร่ ๑ งาน ซึ่งก็ได้แก่พื้นที่สนามฟุตบอลและรอบข้างในปัจจุบัน